

Türkiye’de İletişim Araştırmalarında İletişim Eğitiminin Rolü ve Önemi*

Oya Tokgöz

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi

I- İletişim Araştırmalarının Gelişim Çizgisi

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak Türkiye’de iletişim araştırması olarak nitelendirilebilecek, değerlendirilebilecek araştırmaların gerçekleştirildiği bilinmektedir (Tokgöz, 2000; Aziz, 2006). Bu araştırmalar arasında 1914’te ABD’de Columbia Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi’nde Ahmet Emin Yalman tarafından yapılan “The Development of Modern Turkey as Measured by its Press” adlı çalışmadan söz edilmeden geçilemez. Bir basın tarihi çalışması olan Yalman’ın tezi, Osmanlı Devleti’nde basın/siyasal iktidar ilişkilerini değerlendirmektedir. Yirminci yüzyılın başında yapılmış bir iletişim tarihi çalışması olması bakımından, Yalman’ın anılan çalışmasının hiç kuşkusuz tarihi bir önemi bulunduğunu teslim etmek gerekir.

Yirminci yüzyıl içinde, iletişimi konu alan araştırmaları yapanlar arasında tarihçileri, edebiyatçıları, sosyologları, eğitimcileri, siyaset bilimcileri, sosyal psikologları saymak mümkündür. Genelde disiplinlerarası bir yaklaşımla iletişimi konu alan araştırmaların gerçekleşmesini, sosyal bilimler literatürü açısından bir zenginleşme olarak kabul etmek yanlış olmaz. Bu gibi çalışmaların ise, daha çok merak, ilgi nedeniyle yapıldıklarını söylemek gerekir.

Hiç kuşkusuz, gerçekleştirilen araştırmalarda disiplinler itibarıyla farklılıklar bulunması kaçınılmazdır. Tarihçi ve edebiyatçılar daha çok gazete ve gazetecileri içerik açısından incelemeye almışlardır. Sosyologlar, siyaset bilimciler, eğitimciler ve sosyal psikologlar işledikleri konuya yardımcı olması nedeniyle kitle iletişim araçlarını değerlendirmeye almayı uygun görmüşlerdir (Tokgöz, 2000, s. 16 ve devamı). Bu yönden iletişim alanına disiplinler arası katkının öneminin ve rolünün büyük olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

1940’lı yıllarda Ankara’da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi’nde, 1950’li yıllarda İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi’nde, iletişimi bir yan ürün olarak ele alan pek çok araştırmanın yapıldığı bilinmektedir (Tokgöz, 2000, s. 18-21). Bu araştırmaların Türkiye’de sosyal bilim alanında araştırma yapma geleneğinin gelişmemiş olduğu yıllarda yapılagelmesi, literatürde önemli bir boşluğun doldurulması bakımından gerçekten çok önemlidir.

1960'lı yıllardan itibaren Devlet Planlama Teşkilatı ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi bünyesinde, günün koşullarına uygun olarak gerçekleştirilen araştırmalar ise, sosyal bilimler alanında yeni bir yaklaşımı oluşturmaktadır (Tokgöz, 2000, s. 21-22). Bütünü itibariyle gerçekleştirilen bu çalışmaların günün koşullarına göre işlevsellik taşıdığı söylenebilir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda yapılan iletişim araştırmalarında, Türkiye'de çok partili yaşama geçişin getirdiği rüzgârın etkisinin olduğunu kabul etmek gerekir.

İstanbul'da, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi bünyesinde 1950 yılında Gazetecilik Enstitüsü'nün kurulması, 1965 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı olarak Basın Yayın Yüksek Okulu'nun açılması, Türkiye'de gazetecilik/iletişim eğitime yön vermiştir. Gazetecilik/iletişim eğitiminin başlaması, hiç kuşkusuz Türkiye'de iletişim araştırmalarına ivme kazandırmıştır. Bu durumu önemli bir gelişme olarak ele alıp değerlendirmek gerekmektedir.

Bir yandan gazetecilik /iletişim eğitimi sürerken, diğer yandan özellikle iletişim eğitimi vereceklerin yetiştirilmesine başlanılmıştır. İletişim eğitimi vereceklerin yetiştirilmesi için, iletişimi konu alan çeşitli programlar devreye girerken, çeşitli iletişim araştırmalarının yapılmasına, ders kitaplarının da yazılmasına yönelinmiştir. Farklı konularda iletişim araştırmalarının yapılması, ders kitaplarının yazılmasına yönelik, iletişim eğitiminin gelişmesi yönünden atılan önemli adımları oluşturmaktadır.

İletişim araştırmalarının iletişim eğitimiyle birlikte gelişim göstermesinin düz bir çizgi izlediğini söylemek zordur. Başlangıçta doktora tezleri olarak gerçekleştirilen iletişim araştırmaları literatürde önemli bir boşluğu doldururken, yeni iletişim araştırmalarının yapılabilmesine de zemin hazırlamıştır. Türkiye'de iletişim eğitimi ile ivme kazanan iletişim araştırmalarını üç ana çerçeveye içinde değerlendirmek mümkündür:

1- Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesinde 1971-1994 yılları arasında tamamlanan doktora tezleri,

2- Eskişehir'de Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde 1985-1994 yılları arasında tamamlanan doktora tezleri,

3- YÖK programlarıyla birlikte 1988'den itibaren tamamlanan, tamamlanmaya devam eden doktora tezleri.

Bu üç ana çerçeveye ayrıca, yurt dışında iletişim alanında tamamlanan doktora tezlerini eklemek mümkündür.¹

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1971-1994 yılları arasında tamamlanan doktora tezleri, Türkiye'de iletişim araştırmaları alanının belirlenmesi ve iletişimin disiplinler arası bir bilim dalı olarak kurulmasına zemin hazırlaması bakımından gerçekten yaşamsal bir önem taşımaktadır. Özellikle 1971-

1979 yılları arasında tamamlanan ilk beş doktora tezi -ilk beşler olarak anılmaktadır- radyo, televizyon, sinema gibi kitle iletişim araçları üzerinde yapılmış araştırmalardan oluşmaktadır (Tokgöz, 2003, s. 7-32).

Ünsal Oskay, Oya Tokgöz, Aysel Aziz, Uygur Kocabaşoğlu ve Nilgün Abisel tarafından betimleyici, görgül ve belgesel araştırma yöntem ve teknikleriyle hazırlanan bu ilk beş çalışma, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda yapılan iletişim eğitimine yön verirken, iletişim alanında eğitimcilerin yetiştirilmesine önayak olmuştur. İlk beş çalışmayı izleyen çalışmalarda, yeni iletişim teknolojisi, basın ve siyaset, televizyon yayın politikaları, yetiştirme kuramı, radyo yoluyla propaganda, gazetecilik eğitimi, popüler kültür gibi konular değerlendirilmeye alınmıştır (Tokgöz, 2006, s. 33-70). Bu yaklaşımların halen Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yer alan gazetecilik, radyo televizyon sinema, halkla ilişkiler ve tanıtım lisansüstü programlarında kendine yer bulduğu görülmektedir.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programında doktora yapma, iletişim alanında akademik yaşamda yer alma yönünden ilk adımı oluşturmuştur. Bugün anılan programda iletişim konulu doktoralarını tamamlayanların pek çoğu halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinde ve Türkiye'de pek çok devlet ve vakıf üniversitesinde görev yapmaktadırlar.²

Eskişehir'de Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde 1985-1994 yılları arasında tamamlanan doktora tezlerinin, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programından farklı bir amaca uygun olarak gerçekleştirildiklerini söylemek gerekir. Eskişehir'de kurulan televizyon istasyonunun yönetilmesi ve arkasından devreye giren açık öğretim programlarının yürütülmesi bakımından tamamlanan doktora tezlerinin, pragmatik bir amaca yönelik olarak hazırlandıklarını söylemek yanlış olmaz.³

Doktora tezlerinde işlenen konuların eğitim iletişimi ve planlaması, televizyon, sinema ağırlıklı olarak seçilmesi, uygulamada olduğu kadar, bugünkü Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi, Açık Öğretim Fakültesi ile Türkiye'de mevcut devlet ve vakıf üniversitelerindeki iletişim fakültelerinin öğretim kadrolarının yetiştirilmesinde önemli rol oynamıştır.⁴ Halen anılan konular bakımından benzeri yaklaşımların doktora tezleri itibarıyla Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde iletişimle ilgili olarak tamamlanan doktoralarda kullanıldığı görülmektedir.

Tamamlanan doktora tezleriyle iletişim araştırmaları olarak iletişim literatürüne katkı sağlayan Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi yanında, 1982'de Yüksek Öğretim Kanunu'nun devreye girmesiyle birlikte yeni bir yaklaşım biçimi uygulamaya konulmuş bulunmaktadır. Anılan kanunla birlikte kurulan sosyal bilimler enstitülerinin bünyesinde disiplinler arası iletişim anabilim dalı, iletişim alanında Türkiye'de yapılan lisansüstü çalışmalara yön vermeye başlamıştır. 1983-1984 akademik yılından itibaren iletişim alanında Türkiye'de lisansüstü eğitim İstanbul ve Marmara Üniversitelerinde devreye girmiştir.⁵

Gazi ve Anadolu Üniversitelerinde 1984-1985'ten, Ankara ve Ege Üniversitelerinde 1986-1987'den itibaren yüksek lisans programları başlatılmıştır. Doktora programları Ankara'da 1989-1990, Anadolu ve Ege'de 1991-1992'de devreye sokulmuştur. 1992 yılında Türkiye'de mevcut beş basın yayın yüksek okulunun iletişim fakültelerine dönüşmesi, Anadolu Üniversitesi'nde İletişim Bilimleri Fakültesi, Selçuk Üniversitesi'nde İletişim Fakültesi'nin kurulmasıyla birlikte iletişim eğitimi Türkiye'de yedi üniversitede verilir hale gelmiştir.

Disiplinlerarası iletişim anabilim dalında verilen lisansüstü eğitim, 1993-1994 yılından itibaren gazetecilik, radyo televizyon ve sinema ile halkla ilişkiler ve tanıtım anabilim dalları itibariyle sürdürülmeye başlanmıştır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren, yeni kurulan devlet ve vakıf üniversitelerinde iletişim fakültelerinin açılmasıyla birlikte, Türkiye düzeyinde iletişim eğitimi veren fakültelerin sayısı artmaya başlamıştır. Bu durum hala sürmektedir. Türkiye'de devlet ve vakıf üniversitelerinin tümünde lisansüstü düzeyde eğitim mevcut değildir. Doktora eğitimi ise yalnız Ankara, İstanbul, Marmara, Ege, Anadolu ve kısmen Selçuk Üniversitelerinde verilebilmektedir.

Türkiye'de YÖK'le başlayan lisansüstü eğitimle birlikte, devlet ve sonradan vakıf üniversitelerinin akademik kadrolarında yer alabilmek ve yükselebilmek bakımından lisansüstü çalışmalar kadar bilimsel araştırmalar da yapmak zorunlu hale gelmiştir. Yardımcı doçent, doçent, profesör olabilmek için yapılan iletişim araştırmalarının sayısı artış gösterirken, yapılan araştırmaların iletişim alanında bir gelişim çizgisini yakalamasını beraberinde getirmiştir. Yüksek lisans, doktora tezleri, makaleler, bildiriler, ders kitapları şeklinde yapılan akademik çalışmalar iletişim alanındaki literatürün zenginleştirilmesini beraberinde getirmiştir denilebilir.

İletişim alanında akademik olarak yükselme amacıyla yapılan çalışmalar yanında, yeni bir yaklaşım biçiminin devreye girdiğinden söz etmek gerekir. Bu yaklaşım biçimi, iletişim alanında uygulamacı olarak çalışan gazeteci, radyocu, televizyoncu, sinemacı ve fotoğrafçıların hazırladıkları çalışmalardan oluşmaktadır. Hazırlanan ve yayınlanan bu çalışmalar, gündelik yaşam içinde belirli zaman kesitlerinde gerçekleştirilen çalışmalar olarak göze çarpmaktadır. Hiç kuşkusuz bu çalışmaların uygulama yönünden belirli bir boşluğu doldurdıkları, zaman kesiti bakımından gayri resmi tarihe ışık tuttıkları ortadadır. Genelde kendilerini gazeteci-yazar, araştırmacı/yazar olarak niteleyen kişilerin hazırladıkları çalışmaları, iletişim alanında akademik olarak gerçekleştirilen çalışmalarla birlikte aynı kefeye koymamak gerekir.

II- Çalışmanın Yöntemi ve Tekniği

Bu çalışmada, Türkiye'de 1988'den itibaren YÖK'le birlikte üniversitelerin sosyal bilimler enstitüleri bünyesinde kurulan disiplinler arası iletişim ana bilim dalı ile 1993'ten sonra gazetecilik, radyo televizyon ve sinema, halkla ilişkiler ve tanıtım ana bilim dallarında gerçekleştirilen doktora tezleri üzerinde bir

değerlendirme yapılmak istenmektedir. Amaç, iletişim araştırmalarına ivme kazandıran bu çalışmaların konularını, içeriklerini, metodolojilerini tartışmaya açmaktır. Ayrıca, yapılan tezlerin akademik kadroların doldurulmasına ve iletişim eğitime ne ölçüde hizmet ettiğini belirleyebilmektir.

Çalışmada kullanılan temel varsayım, " iletişim alanında akademik olarak gerçekleştirilen doktora tezlerinin sayıca artış göstermesi, işlenen konular ve kullanılan metodoloji yönünden çeşitlenmeyi ve zenginleşmeyi beraberinde getirmektedir" şeklinde kurulmuştur. Örneklem, YÖK Tez İzleme Merkezinde bulunan, arşivlenmiş doktora tezleri arasından belirli bir zaman kesiti kullanılarak oluşturulmuştur. İlk YÖK doktoralarının verildiği 1988 yılı başlangıç yılı olarak alınarak, 1993, 1998 ve 2003 yılları itibariyle tamamlanmış doktora tezleriyle örneklem oluşturulmasına karar verilmiştir.

Lisansüstü eğitim veren enstitülerin tamamlanan yüksek lisans ve doktora tezlerini YÖK Tez İzleme Merkezi'ne göndermeleri yasa gereği olmakla birlikte, bu zorunluluğun hiçbir zaman gerekli ölçüde yerine getirilmediği gözlenmiştir. Tezler, İzleme Merkezi'ne gelseler bile, arşivlenmesinin tezlerin geldiği enstitüler itibariyle değil, tezlerde yer alan anahtar kelimelere göre arşivlendiği ortaya çıkmıştır. Şöyle ki, iletişim alanı Sosyal Bilimler Enstitülerinin çalışma alanına girse bile, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Eğitim Bilimleri, İnkılap Tarihi Enstitülerinde tamamlanan tezlerin, iletişim çerçevesi altında arşivlendiğine rastlanılmıştır.

İletişim alanında 1988 yılından itibaren 350 civarında doktora tezinin tamamlandığı varsayılsa bile, bu sayının kesin olmama olasılığı da dikkatten uzak tutulmamıştır. Doktora tezleri bakımından, 1988, 1993, 1998, 2003 yılları itibariyle çeşitli aşamalardan geçen bir tarama yapılmıştır. Ulaşılabilen 90 doktora tezi, çalışmanın örneklemini oluşturmak bakımından ayrılmıştır.

Ulaşılabilen 90 doktora tezinden oluşan bir örnekleme çalışılmakla birlikte, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi'nde 1988, 1993 yıllarında tamamlanmış doktora tezleri karşılaştırma amacıyla kullanılmıştır. Böylelikle, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1988'de tamamlanmış 3, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde 1988'de tamamlanmış 4 ve 1993'te tamamlanmış 5 tez dikkate alınmıştır .

YÖK doktorası olarak adlandırılabilir örneklemi oluşturan 90 doktora tezi ile karşılaştırma amacıyla kullanılan 12 doktora tezi, konuları itibariyle bir taramadan geçirilmiştir. Yapılan taramada, işlenen konular itibariyle, çalışmada kullanılacak kategoriler belirlenmeye çalışılmıştır. Kategorilerin, basın, radyo, televizyon, sinema, yeni iletişim teknolojileri, halkla ilişkiler ve tanıtım ile diğer kategorisinden oluşmasına karar verilmiştir.⁶

III-Değerlendirme

Nasıl ki Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1971-1994 yılları arasında tamamlanan doktora tezleri iletişim alanının çerçevesini çizmişse ve Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde 1985-1994 yılları arasında yapılan doktora tezleri uygulamaya yön veriyse, 1988'den itibaren gerçekleştirilen YÖK doktoraları iletişim araştırmalarının yapılmasına yönelmiştir denilebilir. Bu yönden, bazı önemli noktaları dikkatten uzak tutmamak gerekmektedir.

İletişim alanında tamamlanan doktora tezleri bir yandan akademik kadrolarda çalışanların akademik yükselmelerine hizmet ederken, diğer yandan bu çalışmaların yayımlanmaları literatüre katkı sağlamaktadır. Literatürün zenginleşmesi, yapılan iletişim araştırmalarının yapısal bir çerçeveye oturmasını beraberinde getirerek, iletişim eğitiminin kurumsallaşmasına hizmet etmektedir. Bununla birlikte, iletişim eğitimi kurumsallaşmakla birlikte, alandaki eğitici eğitiminin bu yazara göre kurumsallaştığını söylemek zordur.

İletişim alanında doktoralarını tamamlayanların bir kısmı, akademik dünyada çalışmayı yeğlerken, diğer bir kısmı farklı alanlarda çalışmalarını sürdürmeyi uygun görmektedirler. Bu durum, hiç kuşkusuz her düzeyde verilen iletişim eğitiminin işlevselliğini ve kurumsallaşmasını tartışmaya açmaktadır. İletişim üzerine doktoralarını tamamlayanların farklı alanlarda çalışmayı sürdürmeye devam etmelerinin nedenleri üzerinde durmak hiç kuşkusuz ayrı bir araştırmanın konusu olabilir.

Örneklem itibariyle, seçilen yıllar bakımından tamamlanan YÖK doktoraları gözden geçirildiğinde, yıllara göre tamamlanan doktora tezlerinin sayısında bir artışı gözlemlemek mümkündür. 1988'de tamamlanan doktora tez sayısı 8'ken, 1993 itibariyle 16'ya yükselmektedir. 1998'de tamamlanan doktora tez sayısı 28'e çıkarken, 2003 itibariyle tamamlanan doktora tez sayısı 34 olmaktadır. Gerçekten de 1988 ile 2003 arası sayısal artışın oranı 4 katı aşar düzeydedir. Bu durum önemli bir artışın göstergesi olduğu gibi, iletişim alanında verilen doktora eğitiminin tercih edilir ve işlevsel bir eğitim olduğuna işaret eder niteliktedir.

Sayısal artışın, üniversiteler açısından değerlendirilmesi yapıldığında ise, üniversiteler arasında da bir zenginleşme olduğu göze çarpmaktadır. 1988'de iletişim doktorasını veren iki üniversite -İstanbul ve Marmara Üniversiteleri- bulunurken, beş yıl sonra 1993'te aynı doktorayı veren üniversitelerin sayısı dörde çıkmaktadır. 1993'te İstanbul ve Marmara Üniversiteleri yanında Ankara ve Ege Üniversiteleri'nden ilk iletişim doktoraları alınmaktadır. Aslında 1988 ve 1993'te alınan doktoraların disiplinler arası iletişim ana bilim dalından olduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır. Aynı şekilde, 1988'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Eskişehir İktisadi Ticari İlimler Akademisi'nden alınan doktoralar bulunduğu gibi, Eskişehir' de 1993'te alınan doktoralar olduğu akıldan çıkarılmamalıdır.

1998 yılına gelindiğinde, YÖK'ün sosyal bilimler enstitüleri itibariyle gazetecilik, halkla ilişkiler ve tanıtım, radyo televizyon ve sinema anabilim dallarında verdiği doktoraların 1995-1996 ders yılından itibaren devreye girmiş olduğu görülmektedir. Sayısal olarak değerlendirme yapıldığında ise, 1998'de İstanbul, Marmara, Ankara, Ege Üniversiteleri yanında Anadolu ve Gazi Üniversitelerinin iletişim alanında doktora verdikleri ortaya çıkmaktadır. 2003 yılına gelindiğinde ise, Selçuk Üniversitesi yedinci üniversite olarak iletişim doktora vermektedir.

Sayısal olarak verilen doktoraları yıllar itibariyle üniversitelere göre değerlendirmekte yarar bulunmaktadır. 1988'de İstanbul Üniversitesi'nde 6 doktora tamamlanırken, Marmara Üniversitesi'nde bu sayı 2'dir. 1993'te ise sayılar şöyledir: İstanbul 8, Marmara 2, Ege 5, Ankara 1. 1998 yılı itibariyle Anadolu 5, Ankara 3, Ege 6, Gazi 2, Marmara 12, İstanbul 4 olurken, 2003 yılında tamamlanan doktora sayısı, Anadolu 9, Ankara 6, Ege 5, Marmara 8, Selçuk 6 şeklindedir. Hiç kuşkusuz, örnekleme giren doktora tezleri bakımından yapılan bu değerlendirmede, değerlendirilmeye alınmamış doktora tezlerinin bulunma olasılığının bulunduğu dikkatten uzak tutulmamalıdır.

Üniversiteler, seçilen örnekleme göre yıllar itibariyle verdikleri doktora sayısı itibariyle değerlendirmeye alındığında, İstanbul Üniversitesi'nden 18, Marmara Üniversitesi'nden 22 doktoranın alındığına bizi götürmektedir. Anılan iki üniversiteyi 16 doktorayla Ege Üniversitesi, 14 doktorayla Anadolu Üniversitesi izlemektedir. Ankara, Selçuk ve Gazi Üniversiteleri sırasıyla diğerlerini izler durumdadır.

Doktora tezlerinin çalışma için belirlenen yıllar itibariyle tamamlanmaları bakımından sayıca artışın olduğu ortaya çıkmakla birlikte, aynı durum üniversiteler açısından fazla tutarlı olmamaktadır. Örnekleme giren üniversitelerde yapılmış bulunan fakat YÖK Tez İzleme Merkezi'ne gönderilmemiş doktora tezlerinin bulunması olasılığı, üniversitelerin çalışma bakımından belirlenen yıllara göre kaç tane doktora tezi tamamlattıkları yönünden bize gerçek sayıyı gösterememektedir. Daha başka deyişle, doktora tez sayısı yıllar itibariyle artmaktadır fakat doktora veren üniversiteler açısından YÖK Tez İzleme Merkezi'nde yaşanan arşivleme sorunları nedeniyle, tamamlattırılan gerçek doktora tez sayısının kaç tane olduğu bilinmemektedir.

Bu noktada doktora tez sayısının yıllar itibariyle artış göstermesini dikkate alarak, tamamlanan doktora tez sayılarıyla birlikte, tez tamamlayanların ne ölçüde akademik kadrolarda çalıştıklarına da bakmak gerekmektedir. Böyle bir değerlendirme yapabilmek için, Türkiye'deki iletişim fakültelerinde çalışanların sayısı, yıllar itibariyle kimlerin doktora aldığı, halen iletişim fakültelerinde çalışanların kimler olduğu hakkındaki bilgilere ulaşılması zorunlu olmaktadır. Üç aşamalı olarak yapılacak değerlendirme, iletişim fakültelerinde çalışanların sayısında yıllar itibariyle artış olup olmadığına işaret edebilecektir.

YÖK Tez İzleme Merkezinde yıllar itibariyle ulaşılabilen doktora tezleri içinde örnekleme giren doktora tez sayısının dikkate alınması yanında, iletişim fakültelerinde çalışanların sayısı ve kimlik bilgilerinin derlenmesi gerekmiştir. İletişim Fakültelerinde çalışanların sayısı 1986-1987 akademik yılından itibaren 2003-2004 akademik yılına göre, YÖK'ün tuttuğu istatistiklere göre değerlendirilmiş, çalışanların sayısında, anılan yıllar itibariyle bir artışın olduğu görülmüştür. Çalışanların kimlik bilgileri, iletişim fakültelerinin internet sayfalarında yer alan bilgilere göre değerlendirmeye alınmış, doktora aldıkları yıl, halen taşıdıkları unvan bakımından eşleştirilmeye çalışılmıştır.

2003-2004 akademik yılı itibariyle YÖK'ün tuttuğu istatistiklere göre Türkiye'de iletişim fakültelerinde çalışan öğretim elemanı sayısı 787 olduğu düşünülürse, sayısı 30'u bulan iletişim fakültelerinde mevcut bulunan öğretim elemanı sayısının tartışılmasının gerektiği ortaya çıkmaktadır. Çalışanların kimlik bilgileri ve taşıdıkları unvanlar yapılan çalışmada dikkate alındığında ise, YÖK programlarından doktora alanların ancak yarısının mevcut akademik kadrolarda istihdam edildikleri görülmektedir. Geri kalan kadroların bazılarının ise, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, yurt dışından alınan doktoralar ve farklı alanlardan gelenlerle doldurulduğu ortaya çıkmaktadır.⁷

Özellikle bu durumu biraz daha açmak gerekmektedir. Ankara, İstanbul, Marmara, Ege, Gazi, Anadolu, Galatasaray ve Kocaeli Üniversiteleri iletişim fakültelerinde akademik kadro yeterli ölçüde bulunmakla birlikte, genelde aynı illerdeki -İstanbul, Ankara, İzmir illeri kastedilmektedir- vakıf üniversitelerinde akademik kadro doldurulamamaktadır. Diğer illerde mevcut bulunan iletişim fakültelerinde ise akademik kadroda yer alan personel sayıca çok azdır veya yok denecek durumdadır.⁸ Bu durum ise, yeni iletişim fakültesi açmanın, eğitim verecek kadronun temin edilmesinde yaşanan güçlükler nedeniyle işlevsel olmadığını açık seçik olarak göstermektedir.

Halen gerek devlet gerekse vakıf üniversitelerinde bulunan profesör, doçent, yardımcı doçent sayısının toplamı, 2003-2004 akademik yılı itibariyle fazla değildir. Devlet üniversitelerinde 73 profesör, 35 doçent, 122 yardımcı doçent bulunurken; vakıf üniversitelerinde 23 profesör, 8 doçent, 18 yardımcı doçent görev yapmaktadır. Bu sayılar YÖK verilerine göre 15 devlet ve 8 vakıf üniversitesindeki durumun ne olduğuna işaret eder niteliktedir. Devlet üniversitelerinde profesör sayısı Marmara Üniversitesi'nde 16, Ankara ve Anadolu'da 12, Gazi Üniversitesi'nde 8'dir.

Bu noktada ise, Türkiye'de sayıca artış gösteren, çoğunlukla iletişim alanından tamamlanan doktora tezleri itibariye iletişim araştırmalarının literatürde zenginleşmeyi ve çeşitlenmeyi beraberinde getirip getirmediğini tartışmaya açmak gerekmektedir. Literatürde iletişim araştırmaları bakımından zenginlik görülmesi, ancak araştırmalarda işlenen konularda çeşitlenme, farklılaşma, kullanılan metodolojide zenginleşme ile mümkündür. Konular itibariyle çeşitlenmeyi, farklılaşmayı görebilmek, çalışmalarda işlenen konuların kategoriler itibariyle değerlendirilmesiyle yapılabilmektedir. Bu nedenle, çalışmada

basın, televizyon, radyo, sinema, yeni iletişim teknolojileri, halkla ilişkiler ve tanıtım ve diğer kategorilerinin 1988, 1993, 1998 ve 2003 yıllarında kaç doktora tezine uygulanabilirliğine bakılmıştır.

Anılan kategorileri gerçek anlamda değerlendirmeye alabilmek için, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde yapılan doktora tezlerinin de dikkate alınması gerekli olmuştur. Şöyle ki, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde ilk beşer diye anılan doktora tezlerinde (1971-1979) radyo, televizyon, sinema konuları işlenirken, yeni iletişim teknolojileri, basın, popüler kültür ve kuramsal iletişim üzerindeki doktora tezleri 1980'li yıllardan itibaren gerçekleştirilmiştir. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde televizyon, sinema, reklam, yeni iletişim teknolojileriyle ilgili doktora tezleri 1985'ten itibaren verilmeye başlanmıştır.

1988'den itibaren İstanbul ve Marmara Üniversitelerinde verilmeye başlanan YÖK doktoralarının 4 tanesi basın, 1 tanesi televizyon, 1 tanesi yeni iletişim teknolojileri ve 1 tanesi sinema üzerinedir. Sekizinci tez ise diğer kategorisine girmektedir. Asıl önemli olan, 1990 yılında İstanbul Üniversitesi'nde halkla ilişkiler ve tanıtım konusunda ilk doktora tezinin tamamlanmasıdır. Böylelikle, çalışmada kullanılan kategoriler tamamlanırken, bu kategoriler dışında yer alan doktora tezlerini diğer kategorisi içinde değerlendirmek mümkün olabilmektedir..

YÖK programlarında tamamlanan doktora tezleri, işledikleri konular itibariyle kategorilere ayrıldığında: basın kategorisinde 1988'de 4, 1993'te 4, 1998'de 7, 2003'de 4 doktora tezinin tamamlandığı görülmektedir. Halkla ilişkiler kategorisinde, 1993'te 2, 1998'de 10, 2003'te 11 doktora tezi tamamlanmıştır. Televizyon kategorisinde 1988'de 1, 1993'de 1, 1998'de 6, 2003'de 8 tez yer almaktadır. Sinema kategorisinde 1988'de 1, 1993'te 2, 1998'de 1, 2003'te 2 şeklindedir. Yeni iletişim teknolojileri kategorisinde 1988'de 1, 2003'te 2 tane tez yer alırken, radyo kategorisinde yer alan tez sayısı 1993'te 1, 2003'te 1 tanedir. Reklam kategorisinde, ki bunları halkla ilişkiler kategorisine dahil etmek mümkün olmakla birlikte 1993'te 2, 1998'de 3, 2003'te 3 tane doktora tezinin yapıldığı görülmektedir.

Çeşitli kategorilerde yer alan doktora tezlerinin sayısal olarak değerlendirmesi yapıldığında seçilen örnekleme göre en çok halkla ilişkiler alanında doktora tezinin tamamlandığı ortaya çıkmaktadır. Halkla ilişkiler kategorisini, seçilen örnekleme göre sırasıyla basın ve televizyon izlemektedir. Halkla ilişkiler konusunun popülerliği nedeniyle, uygulamaya dönük olarak doktora tezlerinin tamamlandığı söylenebilir. Basın ve televizyonun yıllar içinde hem kuramsal hem de uygulamaya dönük konularda doktora tezlerinin yapıldığı alanlar olması yanında, sinema, radyo, yeni iletişim teknolojisi alanında az sayıda doktora tezinin tamamlanması düşündürücüdür.

Örnekleme giren YÖK doktora tezleri olarak adlandırılan 90 doktora tezinin 73 tanesinin belirlenen kategoriler içinde yer alması, 17 doktora tezinin ise, diğer kategorisine yerleştirilebilmesini dikkate alarak, tez konularının yıllar itibariyle farklılaşmasına göz atmak gerekmektedir. Genelde görülen, tez konularının

kategoriler içinde çeşitlendiği, farklılaştığıdır. Yıllar itibariyle farklı konuların devreye girdiği görülmektedir. Zenginleşme ve farklılaşma, işlenen konularda özellikle 1990'lı yıllardan itibaren iletişim sektöründeki uygulamaların değerlendirilmeye alınması, çeşitli kuramsal yaklaşımların tartışmaya açılması yönündendir.⁹ Kategoriler itibariyle bu durumun açılımına da bakmak gerekli olmaktadır.

Üniversiteler itibariyle örneklem bazında açılım şöyle bir dağılım göstermektedir. Halkla ilişkiler ve tanıtım konulu tezler sırasıyla Ege, İstanbul, Marmara, Gazi, Ankara, Anadolu ve Selçuk üniversitelerinde gerçekleştirilirken, basınla ilgili tezlerin sırasıyla Ankara, İstanbul, Marmara ve Ege 'de yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Televizyonla ilgili olanların ise sırasıyla Ankara, İstanbul, Marmara, Anadolu ve Selçuk'ta yapıldıkları görülmektedir. Bu noktada ise, halkla ilişkiler ve tanıtım, basın, televizyon konusunda gerçekleştirilen doktora tezlerinin, hangi üniversitede ilk kez devreye girdiğine de bakmak gerekli olmaktadır.

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi radyo, televizyon, sinema, yeni iletişim teknolojisi konularında ilk doktora tezlerinin gerçekleştirildiği ana mekan olarak öne çıkmaktadır. İstanbul Üniversitesi halkla ilişkiler ve tanıtım, Ege Üniversitesi reklam konusunda ilk doktora tezinin yapıldığı üniversitelerdir. Bu durum, konuların tez konusu olarak ele alınmasının tarihsel bir perspektiften değerlendirilmesinin yapılmasının önemli olduğuna işaret eder niteliktedir.

Tezlere danışmanlık yapanların kimler olduğunun da dikkate alınması önemlidir. Doğal olarak, ayrıntılı bir şekilde bu durumun nedenlerine inilmesi, tartışılması gereklidir. YÖK doktoralarının verildiği ilk yıllarda, genelde İstanbul ve Marmara Üniversitelerinde, İstanbul Hukuk Fakültesi'nden gelenlerin doktora tez danışmanlığı yaptığı görülmektedir. Hukuk yanında siyaset bilimi, sosyoloji, iktisat, işletme, edebiyat gibi disiplinlerden gelenlerin yıllar itibariyle farklı üniversitelerde tez danışmanlığı yapması, ancak iletişim alanında doktora alanların akademik yükselmeler itibariyle yardımcı doçent, doçent ve profesör olmalarıyla, doktora tezlerine iletişim alanından danışmanlık yapma devreye girebilmektedir. Bu aşamaya ulaşmanın zaman içinde oldukça yavaş bir biçimde gerçekleştiğini söylemek gerekir.

Doktora tezlerinde kullanılan metodoloji bakımından, içerik çözümlemesinin çok sayıda doktora tezinde kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. İşin ilginç yanı ise, içerik çözümlemesinin, çok sayıda doktora tezinde kullanılmakla birlikte, uygulama biçiminin üniversitelere göre farklılık göstermesindedir. İçerik çözümlemesi 1995 yılından itibaren çok kullanılabilir bir teknik olarak ortaya çıkarken (Dursun, 2004, s. 89-147), farklı yöntem ve tekniklerin az da olsa kullanıldığı görülmektedir. Doktora tezlerinde kullanılan kaynakların daha çok Türkçe olduğunu söylemek ise yanlış olmayacaktır.

İncelenen doktora tezleri itibariyle söylenecek en son söz, tezlerin içinde görgül ve analitik özellikler taşıyanlar olduğu gibi, betimleyici çalışmaların da bulunduğuudur. Örneklem itibariyle, 1988'den itibaren 2003 yılı dahil olmak üzere yapılan doktora tezlerinde gerek kuramsal gerekse uygulama açısından yeni

arayışlar olduğunu söylemek gerekir. Bu arayışın devam edeceğini, Türkiye’de iletişim araştırmalarının sayılarında artış görüleceğini, giderek çeşitleneceğini, zenginleşeceğini söylemek yanlış olmaz. Gerçekten, mevcut kaynakların verimli olarak kullanılması, nitelikli iletişim araştırmalarının yapılmasını, literatürün daha fazla zenginleşmesini beraberinde getirecektir.

Notlar

(*) Bu yazı, Küresel İletişim Dergisi’nin ilk sayısı için hazırlanmıştır. Yazardan izin alınmadıkça çalışmanın tümü veya bölümleri kullanılamaz.

(1) Yurt dışı doktora almanın iki aşamalı gerçekleştiğini söylemek gerekir. 1969 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu ilk mezunlarını verdiği zaman Milli Eğitim Bakanlığı bazı burslarını iletişim alanına tahsis etmiştir. Bu burstan yararlananlar ABD, İngiltere ve Fransa’da doktoralarını tamamlamışlardır. Bu olanaktan yararlananlar arasında Korkmaz Alemdar, Raşit Kaya, İrfan Erdoğan, Tamer Ürüm, Ertuğrul Özkök, Filiz Kiremitçioğlu, Erdal Yavuz, Yazgülü Aldoğan, Metin İnceoğlu, Mehmet Küçükkurt gibi isimler öne çıkmaktadır. YÖK’le birlikte, 1990’lı yılların başından itibaren iletişim alanında doktora yapmak üzere araştırma görevlileri yurtdışına gönderilmişlerdir. Bazıları doktoralarını tamamlayarak dönmüş, bazıları mecburi hizmetini ödeyerek yurtdışında kalmayı seçmiş, bazıları ise doktoralarını bitiremeyerek dönmüşlerdir. Bu yaklaşım biçimi halen sürmekle birlikte, giden araştırma görevlisi sayısı fazla değildir.

(2) Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi doktora programından 1971-1994 yılları arasında doktora alanların bir kısmı halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesinde, diğerleri ise Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Beykent Üniversitesi, Yeditepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi’nde çalışmaktadırlar.

(3) Eskişehir’de televizyonun kurulması, Açık Öğretim Fakültesi, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi’nin kurulmasında Anadolu Üniversitesi eski Rektörü Prof.Dr. Yılmaz Büyükerşen ve arkadaşlarının ileri görüşlülükleri büyük ölçüde etkili olmuştur.

(4) Halen görevli oldukları üniversiteler sırasıyla Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi, İletişim Bilimleri Fakültesi, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi, Galatasaray Üniversitesi İletişim Fakültesi, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bahçeşehir Üniversitesi İletişim Fakültesi, Bilgi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

(5) YÖK’ün kurulmasıyla birlikte, İstanbul ve Marmara Üniversiteleri Basın ve Yayın Yüksek Okullarına 5’er asistan kadrosu verilerek, lisansüstü çalışmalara başlamaları sağlanmıştır.

(6) Diğer kategorisinin içine kuramsal iletişim, popüler kültür dahil edilmiştir.

(7) Bu durumun devam etmesi kaçınılmazdır. YÖK’ten alınan doktoralar, ancak zaman içinde kadro sorunu nedeniyle akademik kadroların doldurulmasına hizmet edebilmektedir.

(8) Yeni kurulan iletişim fakültelerinde yeterli ölçüde kadronun oluşturulması, halen çeşitli üniversitelerde Yüksek Öğretim Kanunu’nun 35. maddesi kapsamında doktora yapmakta olanların doktoralarını tamamlamalarıyla mümkün olabilecektir. Bunun uzun zaman alacağı ortadadır.

(9) Tez konularında çeşitlenmeyi hazırlayan koşulların arasında, 1990’lı yılların başından itibaren özel televizyon kanallarının kurulmasıyla birlikte medya sektöründe görülen gelişmelerin bulunduğunu söylemek gerekir. Aynı şekilde, 1980 sonrasının getirdiği rüzgarlar, siyasetin yasaklanması, medyanın kendisini yeni konular bulma arayışına itmiştir. Bu durum, az veya çok, seçilen doktora konuları ve başlıklarında kendini göstermektedir.

Kaynakça

- Aziz, Aysel (2006). "Dünyada ve Türkiye'de İletişim Araştırmaları," **Kültür ve İletişim**, sayı 9(1), s. 9-31.
- Dursun, Çiler (2004). "Türkiye'de Haber ve Habercilik Çalışmalarının Genel Bir Değerlendirilmesi (1980-2003)," **Haber Hakikat ve İktidar İlişkisi** içinde. Der., Çiler Dursun. Ankara: Elips, s. 89-147.
- Tokgöz, Oya (2000). "Türkiye'de İletişim Araştırmaları Nereden Nereye?" **Kültür ve İletişim**, sayı 3(2), s. 12-30.
- Tokgöz, Oya (2003). "Türkiye'de İletişim Eğitimi: Elli Yıllık Bir Geçmişin Değerlendirilmesi," **Kültür ve İletişim**, sayı 6(2), s. 7-32.
- Tokgöz, Oya (2006). "Türkiye'de İletişim Fakültelerinde Eğitim Kadrosunun Konumu: Eleştirel Bir Bakış ile Değerlendirme," **Kültür ve İletişim**, sayı 9(1), s. 33-70. (Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi'nin 40. Kuruluş Yıldönümü Nedeniyle 21-22 Ekim 2005 tarihinde düzenlenen Türkiye'de İletişim Araştırmaları Sempozyumuna sunulan bildiri).

Yazar hakkında

Prof.Dr. Oya Tokgöz, lisans öğrenimini Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde, yüksek lisansını ABD'de Boston University School of Public Communication'da ve doktorasını Ankara Üniversitesi SBF'de siyaset bilimi alanında tamamlamıştır. Oya Tokgöz 1977 yılında doçent, 1985 yılında da profesör unvanlarını almıştır. Halen Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü öğretim üyesi olan Prof. Tokgöz'ün **Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinde Radyo ve Televizyon Sistemleri** (1972), **Siyasal Haberleşme ve Kadın** (1979), **Temel Gazetecilik** (1981, 1987, 1994, 2000, 2003) ve **Televizyon Reklamlarının Anne ve Çocuk İlişkisine Etkisi** (1982) isimli yayımlanmış kitapları ile gazetecilik, siyaset iletişim, siyaset reklamcılık ve kadın konularında çok sayıda yayımlanmış makalesi bulunmaktadır.